

GERRIT JAN ZWIER

Vogelgeluk

KNNV Uitgeverij

Voorwoord

In mijn reisboeken is er altijd aandacht voor vogels. Ze zijn net zo typerend voor een landschap als de geologie, de vegetatie en de bevolking. Met hun vaak kleurige verschijning en hun zang voegen ze iets extra's aan een bepaalde streek toe. Zowel engelen als heksen herinneren ons aan het diepe verlangen van de mens om zo vrij als een vogeltje te zijn.

Op Vuurland ga ik als vanzelfsprekend achter de roodkoppige magelhaenspecht aan, op Vlieland achter een verdwaalde sneeuwuil. Een verrekijker hoort tot mijn reisaccessoires, zowel in het buitenland als in het binnenland.

Steeds gaat het in dit boek om verhalen binnen de ruimere context van een specifiek gebied, of van een reis. Determinatie van een al of niet zeldzame soort is niet het ultieme doel. De ene keer ga ik mee met een excursie, bijvoorbeeld om nachtzwaluwen te horen en te zien, een andere keer trek ik er alleen opuit of in het gezelschap van een geestverwant.

In *Vogelgeluk* koppel ik geregeld eigen ervaringen aan die van schrijvers van imposante vogelboeken, zoals *De H is van havik* van Helen Macdonald, *De slechtvalk* van J.A. Baker, *De valk* van Kester Freriks of *Eskimoland* van Niko Tinbergen. Aangezien ik altijd een zwak heb gehad voor het opgewekte proza van natuurromantici uit de school van Thijsse, laat ik hier en daar ook mensen als Jan Strijbos en Rinke Tolman aan het woord.

Een speciale afdeling wordt gevormd door het literaire vogelboek, zoals *Het ravenklif* van Ben Gadd, een roman over een zeldzaam boshoen uit Nieuw-Guinea, *Handel in veren* van Rascha Peper of verhalen over eenden en kalkoenen van Anton Koolhaas.

We beginnen met Nederland, gevolgd door Europa en een aantal verre bestemmingen, zoals Alaska en Tristan da Cunha. Tussen de geografische blokken door is er ruimte voor de vogelromans, een cultuurgeschiedenis van de leeuwerik, een boekje over duiventillen en *Het dwarse vogelboek* van de begenadigde karikaturist Siegfried Woldhek.

Al met al een gevarieerd menu voor de voedertafel, bestemd voor de oprechte vogelaar.

Inhoud

Nederland

Sneeuwgans	9
Moddergat en verder	12
Reigerwaan	15
Een ratel in de nacht	20
Rond de Knardijk	24
Van Schier naar Tristan	27
Droombaan op een zandplaat	32
In de eendenkooi	40
De knars in het slot	45
Op zoek naar grauwe kieken	48
Een zwarte schoonheid	53
Een fraaie duikelaar	58
Diedeljoo	63
Een dagje naar het strand	67
Een vlucht pestvogels	71
Natuur en levensgeluk	74
Ridders van de hemel	77

Vogels, anders bekeken I

Stinkmeeuw en drekhaan	85
Innerlijke roerselen	88
Over raven	94
Staartmees en roodmus	98

Europa

Kleine alk en reuzenalk	103
Zeepapegaaien	106
De amazone uit de vogelwereld	111
Ontploft regenboogje	116
Naar het Muggenmeer	119
Een uithoek van IJsland	126
Een vloot van basalt	130
Een parmantig vogeltje	133
Roodborstje tikt tegen het raam	137
Dat was de zang, de zang voor mij	143
Op een Schots landgoed	157
Met de trekvogels mee	163
Op stap met moordzuchtige bruten	167
Hoe word ik een valk?	177
Herfst in Lapland	190
De staart van de Lofoten	193
Maretak en waterspreeuw	197
Het achterland van Portugal	200

Vogels, anders bekeken II

Zeldzame dwaalgasten	205
Hemelse minstreel	213
Een bijzonder grootpoothoen	217
Een hemelse bode	223
Spookvogels	227

Elders

Een uniek ralletje	233
Op de Appalachian Trail	235
Zonnig Madeira	240
Helse vogeltocht	245

Nederland

Sneeuwganzen

Het is een drukte van belang in het Lauwersmeergebied. Niet wat mensen, maar wat trekvogels betreft. Duizenden ganzen, eenden en zwanen, die in verre noordelijke streken broeden, zijn in het najaar afgedaald naar deze voormalige zeebodem, die nu uit graslanden, zand- en kleiplaten, loofbossen en rietland bestaat. De ganzen spannen de kroon; er zijn hier ruim veertigduizend brandganzen en duizenden grauwe ganzen en kolganzen. Stijgen ze gakkend en snaterend op, dan zijn ze op slag vergeten dat de V-vorm hun ideale vliegformatie is.

Op dit moment vormen de brandganzen een speciale attractie. In de Bantpolder hokken er duizenden op enkele hectaren weiland samen. Natuurmonumenten speelt hier voor gastheer door het vee al vroeg uit de wei te halen. De ruimte boven de polder is gevuld met het gesnater van de vogels dat klinkt alsof ze er geen idee van hebben in welke situatie ze terecht zijn gekomen. Honderden vragen, maar niemand geeft antwoord. De brandganzen leggen hun eieren op Nova Zembla, een eiland waar je, zoals we sinds Willem Barentsz weten, beter niet kunt overwinteren.

Op een herfstdag ga ik met de boswachter mee om naar de winter- en dwaalgasten te kijken. Bijna achteloos deel ik hem mee dat ik bij Zoutkamp een zwerm notenkrakers heb gezien. Een vogel voor beginners. Ze lijken op uit hun krachten gegroeide spreeuwen. De snavel is ook een stuk groter. Aan de golvende vlucht zag ik al meteen dat het geen spreeuwen waren. Die roeien zonder kapesones door het luchtruim.

‘Waren het geen spreeuwen?’ vraagt de boswachter voor de zekerheid.

Achter Ezumakeeg, een gebied van water, weide en riet, is op een stoppelveld een flinke troep kolganzen neergestreken. Mijn gids en toeverlaat zet de auto aan de kant en pakt zijn kijker.

‘Sneeuwganzen,’ zegt hij zacht. ‘Helemaal uit Canada.’

Tussen al het bruine en grijze verenkleed vallen de twee witte vogels onmiddellijk op. Boerenganzen, denk je eerst, ganzen als Maarten uit *De wonderbaarlijke reis van Nils Holgersson*, die met de wilde ganzen mee naar Lapland vloog.

Tot je bij de staart de zwarte vleugelpunten ziet en dan denk je aan een heel ander boek: *De sneeuwganzen* van Paul Gallico. Een boek dat vroeger, toen er op de middelbare school nog literatuur gelezen werd, hoog scoorde op de eindexamenlijst. Vanwege het geringe aantal bladzijden, vrees ik, maar misschien toch ook wel om de inhoud. Het verhaal speelt in een vergelijkbaar waterrijk gebied, aan de Engelse oostkust. Ook daar strijken aan het eind van het jaar talloze wintergasten neer. Maar in tegenstelling tot hier, wordt er in Engeland op de ganzen gejaagd. Zo kan het gebeuren dat een jong meisje met een gewonde sneeuwganzen bij een vuurtoren aanklopt, waar een soort goedaardige Quasimodo woont, die zich over de gans ontfermt.

Voor sommige natuurminnaars uit de school van Jac. P. Thijsse vormden de wintergasten in het Waddengebied een bron van inspiratie. Neem vogelaar Jan Strijbos, de schrijver van *Al zwerfende vergaar ik*, nog altijd een prachtige titel. Net als Nils Holgersson wilde hij graag met de ganzen meevliegen naar hun noordelijke broedplaatsen. Zo kwam hij op Spitsbergen, IJsland en in Lapland. Ik heb het wel eens eerder gezegd: het ‘noordelijk gevoel’ begint op de Wadden. Vermoedelijk heeft Strijbos op Texel, waar hij lange tijd woonde, nooit een sneeuwganzen in het vizier gehad. Want anders was hij ongetwijfeld ook naar Canada afgereisd om daar zijn schuiltentje bij een kolonie witte ganzen op te zetten.

Vaak zat er op mijn tochten door het Hoge Noorden wel een bijpassend boek of artikel van Strijbos in mijn bagage. Dat was op het Canadese Baffineiland helaas niet het geval. Ik was er laat in het jaar, te laat voor trekkende narwallen, witte walvissen en ijsberen. Toch was er veel te zien in het land van de Inuit, waar de bevolking balanceert op het slappe koord tussen het oude jagersverleden en de moderne tijd. Kwam je een dorp binnen, dan barstten de honden los in wolvengehuil. Binnen zaten hun eigenaars te intarnetten.

Eens ging ik met een jager mee de zee op, niet in een kajak, maar in een motorbootje. Op wat zeehonden en kariboos na zagen we geen *wildlife*. Laat op de dag wees hij haast achteloos met zijn pijp naar de kust. Eerst kon ik tegen de achtergrond van de sneeuwvelden niets bijzonders onderscheiden, tot ik de enorme vluchten laag vliegende sneeuwganzen zag. De trek naar het zuiden was begonnen.

Spoedig volgde ik hun voorbeeld.

Moddergat en verder

Boven Dokkum rij je door de eindeloze leegte van Dongeradeel tot je door een reusachtige dijk wordt tegengehouden. Aan de voet ervan strekt zich een lintdorp van kleine en verbouwde huisjes uit. Paesens was er eerst, daarna kwam Moddergat. Maar hoe klein Paesens ook is, de twee kerktorens geven duidelijk aan dat de meningen in geloofszaken verschillen.

Alweer een aantal jaren geleden werd Paesens-Moddergat – *What's in a name?* – uitgeroepen tot een van de mooiste buitengebieden van Nederland. Tegenwoordig hebben afgelegene plaatsen met onheilswangere namen als Trollenberg (IJsland) en Deception Island (bij Antarctica) zich ook tot toeristisch aantrekkelijke oorden ontwikkeld.

In Paesens lopen wij – fotograaf Blom en ik – op deze koude winterdag over de Achterwei naar de dijk. Links de zee, rechts het lage polderland. Kiert de zon even achter de wolken vandaan, dan veranderen de ijskristallen op de rietkragen bij het water in een golf van diamantjes. Vanwege het scherpe licht zou het ons bijna ontgaan, maar de bolletjes dons met lange staarten die door het riet dwarrelen zijn leden van de mezenfamilie. Hier en daar hangen troepjes bonte kraaien rond, die er verstandig aan meenden te doen de Scandinavische winter te ontvluchten. Horden kramsvogels, hier in het noorden 'tjakkers' genoemd, vermengd met een enkele koperwiek, proberen de meidoorns in ijltempo van hun bessen te ontdoen. Dat zal niet meevallen, want de struiken zitten er werkelijk stampvol mee – al in het voorjaar was mij opgevallen dat de witte bloesems elkaar van de takken probeerden te verdringen, alsof de bomen met een vracht sneeuw waren overdekt.

De route langs de Bantpolder valt hier samen met het Zeven-

woudenpad, dat in Lauwersoog begint en in Steenwijk eindigt. Net als in de herfst is de Bantpolder nog steeds het domein van de mooi zwart-wit getekende brandganzen. De lucht is vervuld van hun zachte, melodieuze gesnater. Zodra wij ons op de dijk laten zien, gaan er duizenden op de wieken. Hangt er slootmist boven het land, dan zie je alleen de koppen erboven uitsteken. Een prachtig, haast surrealistisch tableau, waarbij mij tijdens een vorige tocht de woorden 'onthoofd complot' te binnen schoten, afkomstig uit een gedicht van Slauerhoff, dat verder niets met ganzen of Friesland te maken heeft.

Tegenwoordig wordt de buurt hier onveilig gemaakt door zeearenden. Op internet zag ik een filmpje van een arend die een brandgans had geslagen. Een gruwelijk gezicht. Het dier wordt letterlijk aan stukken gescheurd. Levend en wel. Terwijl de roofvogel af en toe even wordt afgeleid en de kop heft, klappert de prooi machteloos met een van zijn vleugels. Daarna buigt de arend zich weer over zijn buit en rukt er een stuk vlees af. Het tafereel deed mij denken aan de hyenahonden uit de Serengeti die, dravend naast een zebra, een hap uit de buik van het dier proberen te nemen.

Op de Bantswei lopen wij een boer tegen het lijf die net van zijn trekker stapt. Zijn blauwe overall staat bol van verbazing.

'Moai waar hjoed, no?' ('Mooi weer vandaag, hè?') groet ik in mijn beste Fries.

'Yn de maitiid stiet hjir wol 's e lilke bolle yn 't lân,' ('In het voorjaar staat hier wel eens een kwaaiige stier in het land'), zegt hij met een barse blik in de ogen.

'Mar 't is nog lang gjin maitiid,' zeg ik spits.

Eigenlijk wilden wij ons beklag bij hem doen. Waarom zijn alle overstapjes bij de hekken en afrasteringen kapot? Waarom zijn de hekken hermetisch afgegrendeld? Waarom zijn bijna alle rood-witte bordjes van dit langeafstandswandelpad aan flarden geschoten? Waarom begrijpen de boeren niet dat ze met hun grote rupsbanden

niet over het voetpad moeten crossen? Die klachten laten we nu maar achterwege. De tekst op de achterkant van het gidsboekje over het Zevenwoudenpad spreekt dus de waarheid: ‘Het pad toont de wandelaar delen van Friesland waar een toerist vrijwel nooit komt.’

Na de Bantswei slingert het graspad zich langs het Lauwersmeer naar Oostmahorn, een voormalige schans en de oude vertrekplaats van de veerboot naar Schiermonnikoog. De blauwe zomerhuisjes, die op stelten in het water staan, passen beter in het landschap dan het ‘oude vestingstadje met twee terpen’ dat verderop uit de grond is gestampt.

Het vakantiepark biedt plaats aan ruim honderd woningen, gebouwd in oud-Friese stijl. Vanaf het water klinkt het gefluit van smienten en de melodieuze roep van wilde zwanen.

We lopen over de Skânserwei naar het minuscule terpdorpje Jewier. Het weggetje kronkelt langs een paar boerderijen, waaronder een prachtig voorbeeld van een kop-hals-romptype. Met zijn molen en zadeldactoren ligt Anjum wenkend aan de horizon. Maar wij kiezen voor de Alldyk, waar elke coupure in de oude slaperdijk toegang geeft tot koninkrijkjes van koeien en kuilvoer, en keren terug naar het wonderschone Paesens dat zich vergeefs achter de dijk probeert te verstoppen.

Reigerwaanin

Het viel mij afgelopen winter op dat ik hier en daar dode reigers in de omgeving van mijn Groningse dorp aantrof. Aan de rand van een sloot zag ik eerst alleen het lichaam, de kop was onder water verdwenen. Uit nieuwsgierigheid controleerde ik nog even of de kop er niet door een snoek was afgebeten, maar dat was niet het geval.

Bij de Piloerseaborg, een bevallig landgoed waar nu een meesterkok de scepter zwaait, trof ik een tweede dode reiger aan. Aan de singel, in de holle ruimte van een oude wilg, zag ik hem staan in de paalstand van een roerdomp, dat wil zeggen met uitgestrekte nek, waarvan het wit helder afstak tegen de afhangende zwarte kuifveren. Een dramatisch gezicht, het leek wel een kruisiging.

Onlangs verdiepte ik mij in de lectuur van *De blauwe reiger* van Jan P. Strijbos (1935; tweede druk 1957). Hoewel ik dat boekje al een eeuwigheid in mijn bezit heb, had ik het nooit gelezen. Strijbos kende ik goed vanwege zijn boeken over IJsland en Spitsbergen. Hij behoort tot de discipelen van de aartsvaderlijke Jac. P. Thijsse. Het verschil is dat hij reislustig was en graag naar de noordelijke gebieden trok waar onze wintergasten hun broedgebieden hebben. Hij is de man van de schuilhut, van waaruit hij niet alleen observeerde, maar ook fotografeerde en filmde.

In een strenge winter komt soms de helft van het aantal blauwe reigers om, is in het genoemde boek na te lezen. Het gebrek aan open water is funest voor de vogels, al maakt Strijbos wel duidelijk dat een reiger niet alleen van vis leeft. Zelf zag ik er eens een die in een weiland bij Grijpskerk een rat naar binnen werkte.

De hele onderneming die in de monografie beschreven wordt,

was voor Strijbos een experiment. In feite werd hij, als enthousiast vogelaar, de weg opgestuurd van de dierpsychologie en ethologie, waar hij zich een volslagen leek voelde. Maar de etholoog Jan Verwey, die een studie over het gedrag van de blauwe reiger had gepubliceerd, liet hem weten dat hij graag over bijpassende foto's van het gedragsrepertoire van de reiger zou beschikken. Zo stortte Strijbos zich in een avontuur dat hem vele jaren zou bezighouden.

Na publicatie van het boek zette hij zijn onderzoek naar blauwe reigers voort, onder andere in Diergaarde Blijdorp, die destijds een forse kolonie reigers op zijn terrein had. Zo kwam hij er bijvoorbeeld achter dat reigers op water kunnen landen en zo zelfs een prooi kunnen bemachtigen.

De blauwe reiger begint echter met een uitgebreid verslag van de avonturen die hij als jongen in de natuur beleefde. Samen met enige kornuiten, die dezelfde belangstelling hadden voor de 'natuursport', zoals Thijsse de liefde voor alles wat groeit en bloeit noemde, trok hij er geregeld in de buurt van Velsen en Bergen opuit. De vriendengroep schrok er zelfs niet voor terug in bomen te klimmen waarin de reigers hun nesten hadden gebouwd. Een van de jongens werd daarbij belaagd door een broedende vogel, maar dat verhinderde hem niet triomfantelijk met een ei in zijn pet naar beneden te komen. Strijbos begint zijn terugblik met een zin die klinkt als het begin van een gedicht:

Het is al lang geleden, maar ik herinner me nog heel goed de dag,
waarop ik voor het eerst van mijn leven een blauwe reiger zag.

Al deze jeugdherinneringen zijn met een nostalgische pen beschreven, en dat is geen wonder; niet alleen is de kindertijd voorbij, maar ook het grootste deel van al die mooie plekjes is verdwe-

nen. Het landschap van weleer is verwoest, 'de room is eraf geschept' – waar eens de nachtegaal en de wielewaal hun lied zongen, daar maken nu slechts de mus en de spreeuw de dienst uit. Alle welluidende natuurgeluiden zijn vervangen door het kabaal van de heipaal en de fabriekssirene: 'Ach, als uw zwerver hier z'n dagen zou slijten, dan zouden er dwaze dingen met hem gebeuren.' Hij zou aan de drank raken, alleen naar de radio luisteren, zijn vrouw ervan langs geven en af en toe een robbertje vechten met de politie.

'Jongens waren we, maar aardige jongens,' zo begint *Titaantjes* van Nescio. Ook dit verhaal is gedrenkt in nostalgie en weemoed. Bij liefhebbers van de natuur en het oude cultuurlandschap moet in de eerste helft van de twintigste eeuw het gevoel overheerst hebben dat ze in een eindtijd leefden.

Voor de omgeving van Bergen was een ontdekking. 'Daar was het woudgebied met alle bosvogels, de roofvogels, de uilen, de eksters en de spechten, de begroeide binnenduinen met hun nachtzwaluwen en nachtegalen, de zeldzaam mooie natte duinvalleien met een schat aan bloemen en wilde eenden, grutto's, Kieviten, tureluurs en wulpen, het indrukwekkend gebied van de stuifduinen met zijn scholeksters, zilvermeeuwen en sterntjes.' Bij de tent hoorden ze 's ochtends de nachtegaal en de fitis zingen, het fluiten van de wielewaal en het gelach van de groene specht. Ze voelden zich als leden van een expeditie die diep in de binnenlanden van een onbekend werelddeel was binnengedrongen. 's Avonds werden ze vergast op het ratelen van de nachtzwaluw, 'de schrille woestijnroep van de griel en de kolderende kreten van de reigers die in de dennen van het Reigerpad kwamen slapen'.

Bij het Zwanenwater opende zich voor hen weer een heel nieuwe wereld. Daar scheerden zwarte sterntjes over het water en daar nestelden blauwe reigers nota bene in lage wilgenbosjes. Zonder pardon stapten de jongens het ondiepe water in en waadden door de modder naar de nesten, bezeten door een soort 'reigerwaanzin'. Kennelijk lieten ze dit keer de blauwe eieren met rust.

Een mooie scène breekt aan als de jongens al hun moed bij elkaar rapen en bij de grote Thijsse aanbellen, die in Bloemendaal woonde. Uiteraard heette de oud-onderwijzer hen van harte welkom. ‘Daar zaten we dan in het heiligdom, het studeervertrek, en we voelden ons onmiddellijk op ons gemak.’ De gastheer haalde een kaart van Texel tevoorschijn, het eiland waaraan hij zulke dierbare herinneringen bewaarde, en toonde hun de broedplekken van allerlei interessante vogels. Ze kregen zelfs de opdracht mee het nest van een kleine bonte strandloper op te sporen.

Dit alles is de interessante opmaat naar het deksels zware project om de nestelende blauwe reigers te observeren en te fotograferen. De standplaats van Strijbos was een boerderij onder de rook van Amsterdam, waar elk jaar tientallen reigers in een boomgaard neerstreken. Aanvankelijk probeerde hij zijn werk te doen vanuit een kijkhut op de grond, later bouwden hij en zijn maat een hut op palen. Hun geduld werd eindeloos op de proef gesteld. Soms keerden de reigers niet naar de geobserveerde nesten terug of die werden afgebroken voor andere nesten. Bovendien staan de ogen en de oren van de reiger altijd op scherp en daarom moesten de mannen in de hut onopvallend en nagenoeg geluidloos opereren. Aan gezien de reigers al vaak in februari of maart in de boomgaard arriveerden, hadden de onderzoekers geregeld van de kou te lijden. En bij sterke wind werden ze zeeziek.

Maar de waarnemers verveelden zich geen moment. ‘Telkens was er iets wat ons geboeid hield,’ verzekert Strijbos ons. ‘Soms kwamen er spreeuwen, dan weer waren er kleine bosduiven die takjes zochten voor hun nest.’ Zelfs de es, waarin het meest nabije nest zich bevond, schonk hem veel genoeg. ‘Wat gingen we houden van die es, van de fijne grijsgroene tint van zijn takken, de structuur van zijn kroon. Urenlang zaten we te kijken naar zijn knoppen en grillig gevormde takken en toen eenmaal het voorjaar in het land kwam, zagen we elke dag de kleine veranderingen.’ Voorts zijn er vogelgeluiden die ‘een stemming kunnen verwekken van tederheid en echte levenslust’. Voor hem is dat vooral de

‘heerlijke wulpentriller’, zodra hij die in de lente verneemt, wordt dat feit met hoofdletters in zijn natuurdagboek geschreven.

Het ging er echter om het gedrag van de blauwe reiger zo exact mogelijk in beelden te vangen. De mannetjes van de vrouwtjes te onderscheiden was al een groot probleem – alleen bij de copulatie was er geen twijfel aan welke vogel boven en welke onder lag. Heel lang was Strijbos ervan overtuigd dat de zogenaamde ‘snapbeweging’, waarbij de kop gestrekt wordt en de snavel even kleppert, slechts bij het mannetje voorkwam. Hij wist ook precies waarom: zo liet hij aan het vrouwtje zien dat hij goed vis kon vangen en dus een betrouwbare kostwinner was. Later bleek uit ander onderzoek dat ook het vrouwtje kan snappen.

Naast de snapbeweging is er de ‘rekbeweging’, waarbij het mannetje de hals en de snavel omhoog strekt. Dat gebeurt vaak als er zich een vrouwtje, na de liefdesoproep van het mannetje, op het nest meldt. Duidelijk is dat het liefdesritueel de reigers veel moeite kost. Strijbos heeft hier alle begrip voor: ‘Mogelijk staat dit in verband met de levenswijze van de reiger, die behalve in de broedtijd, een eenzelve en individueel bestaan leidt.’

Waren de vogels eenmaal aan het broeden – mannetje en vrouwtje lossen elkaar af – dan gebeurde er weinig opmerkelijks meer. Maar de periode die eraan voorafging – het aanslepen van takken, het construeren van het nest, het leggen en keren van de eieren, het toiletteren en invetten van de veren, leverde juist veel notities op.

De blauwe reiger kreeg een inleiding mee van – hoe kan het anders – Jac. P. Thijsse.

Een ratel in de nacht

Mijn ouders woonden jarenlang in een uithoek van Friesland, in het landelijke Appelscha – vandaar dat ik die omgeving vrij goed ken. Een bosrijk gebied, voorzien van zandverstuivingen, een handvol vennen en de nodige fiets- en wandelpaden. Alles is nu verenigd in een nationaal park, het Drents-Friese Wold. Meestal ging ik niet in mijn eentje op stap – mijn ene jaszak bood plaats aan een vogelgids, de andere aan *De grote paddenstoelengids voor onderweg*.

Laat op een avond meldde ik mij voor een excursie bij het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer. Het expliciete doel was een wandeling naar het broedgebied van nachtzwaluwen. Overdag had je geen schijn van kans deze vogel tegen te komen, tenzij je bijna op zijn nest stapte of met de blik van een havik kon zien dat de nachtzwaluw zich op een boomtak onzichtbaar probeerde te maken. Bleef het droog en maakten insecten zich los van de aarde, dan was er een kans dat we dit geheimzinnige dier zouden horen en misschien ook zien.

In *Nachtvogels* van Hans Warren (waarover later meer) is, naast het vijftal Nederlandse uilen, ook een plaatsje ingeruimd voor de nachtzwaluw. Volgens de auteur leidt deze vogel een nog geheimzinniger leven dan uilen. Hij spreekt van een ‘volkomen weerloos dier dat zich tegen geen enkele vijand kan verdedigen.’ Toch weet een havik hem soms wel degelijk van een stuk boomschors te onderscheiden. De zwaluw vertrouwt volledig op zijn schutkleur, en een enkele keer is dat ten onrechte.

Warren rekent de nachtzwaluw tot de mooiste vogels van ons land. Hij is, met zijn ‘rijkdom van tekening in vlekken en strepen, banden en spikkelingen’, plus dat ‘vleugje oker’, zó fraai versierd, dat de meeste andere vogels de vergelijking niet kunnen doorstaan.

Al eens eerder was ik in de buurt van het Gelderse Groesbeek met een gids en een groep op stap geweest. Maar hoe intensief wij aan de donkere bosrand ook naar snorrende geluiden luisterden, het karakteristieke *rrrrrrrr* van het ‘vliegend spinnewiel’ was er niet bij.

Leider van de excursie was boswachter Aaldrik Pot, die ik kende van zijn columns in een natuurblad. Hij bleek grote interesse te hebben in Noorwegen, waar hij binnenkort langdurig stage zou gaan lopen. Daar verheugde hij zich enorm op, met name op de zeevogels – alken, zeekoeten, papegaaiduikers – die hij er zou zien. Achter dit florissante toekomstbeeld doemde nog een andere wensdroom op: graag zou hij het voorjaar en de zomer als vogelwachter doorbrengen op Rottumerplaat. Deze zandplaat is voor iedereen namelijk verboden gebied, behalve voor vogelwachters.

Ik herinnerde mij dat ik vroeger ook dergelijke dromen had gekoesterd – over een eenzaam leven in de natuur, over urenlange wandelingen, afgewisseld met het noteren van observaties en beschouwingen in een dagboek en het lezen van boeken die geschreven waren door mensen die mij op deze avontuurlijke weg waren voorgegaan. Het beroep van vuurtorenwachter sprak mij eveneens aan. Zou er geen vuurtoren meer voorhanden zijn, dan kon ik desnoods nog brugwachter worden, al leek het mij bezwaarlijk om de godganse dag naar schippers en pleziervaarders te moeten zwaaien.

Inmiddels is de wensdroom van Pot realiteit geworden. Vier maanden lang verwisselde hij zijn baan als boswachter voor die van vogelwachter. In plaats van in boomkruisen – een onderzoek waarmee hij destijds bezig was – verdiepte hij zich in scholeksters en kokmeeuwen. Hij had gezelschap van een vrouwelijke collega. Samen schreven ze er een boek over, net als ganzenexpert Bart Ebbinghe, die eveneens een aantal broedseizoenen lang op dezelfde zandplaat heeft doorgebracht. Tientallen jaren na het avontuur van Jan Wolkers en Godfried Bomans, die maar korte tijd op Rot-

tumerplaat kampeerden, stond het vogeleiland aan de wieg van twee nieuwe natuurboeken.

Op mij maakte Pot niet de indruk van een mensenschuwe eenling die hunkerde naar een solitair bestaan. Hij bewoog zich op zijn gemak tussen de deelnemers en gaf vriendelijk antwoord op hun vragen. Misschien kostte het hem geen enkele moeite een sociaal leven met dat van een heremiet te combineren. Het schoot mij te binnen wat mijn oom had geantwoord, toen hij na vijftig jaar trouwe dienst als postbode in een Fries dorp voor de plaatselijke krant werd geïnterviewd: hij had altijd de mooiste baan ter wereld gehad – gezonde buitenlucht en heel veel sociale contacten.

Nauwelijks waren we in de schemer de bosrand genaderd, of we hoorden een vreemd knorrend geluid. De boswachter wees op een gedrongen vogel die met grote snelheid over de velden vloog. De houtsnip, ook een vogel die een geheimzinnig leven leidt. Meer dan eens joeg hij mij in het bos de schrik op het lijf als hij vlak voor mijn voeten opvloog en zwenkend tussen de boomtoppen verdween. In de trektijd gebeurde dat soms gewoon in een park of in het struikgewas op een rustige plek. In Engeland is hij de hoofdpersoon in het jachtdrama dat daar *snipe shooting* heet. Ook in mediterrane landen wordt er graag met scherp geschoten op dit gevleugelde wildbraad.

Van Pot hoorde ik dat het aantal nachtzwaluwen zich in Nederland uitbreidt. Zeer waarschijnlijk houdt dat verband met de toename van het aantal grote insecten, waarop de vogel zeer gesteld is. Deze toename is een gevolg van de klimaatverandering die voor zachte winters en hete zomers zorgt.

Ik vroeg hem om welke insecten het ging. Om nachtvlinders, antwoordde Pot, zoals pijlstaarten. En misschien ook om meikevers. Trage vliegers. Zoals een reuzenhaai met geopende muil door een school vissen zwemt, zo schiet een nachtzwaluw met wijd opengesperde snavel door het luchtruim. Althans, dat dacht men. In werkelijkheid plukt hij de insecten stuk voor stuk uit de lucht.

Hoewel meikevers vroeger algemeen waren, zijn ze nu zeldzaam geworden. Nog niet zo lang geleden liet de tuinman mij een grote kever zien met een oranjebruin rugschild en twee van kwastjes voorziene sprieten aan iedere kant van de zwarte kop. Hij had hem in de aarde onder een lijsterbes gevonden. De gedaanteverandering van larve (engerling) naar kever moest onlangs hebben plaatsgevonden. Ineens maakte de kever zich van de hand los, steeg in dwarrelvlucht omhoog en landde op onbeholpen wijze op een boomtak.

Onderweg werd menigeen door steekmuggen belaagd. Daar mochten we blij om zijn, volgens Pot, want dat betekende immers dat de insectenwereld zich niet schuilhield. Aan de rand van een heideveld nam de groep op de helling van een heuveltje plaats. Vandaar hadden we zicht op een bosrand en de vage streep licht boven de boomtoppen. Het ging er nu om wie de kunst van het zwijgen meester was. Iedereen, zo bleek. Terwijl de kou door mijn benen omhoogtrok, dacht ik aan Thijsse, die zo verstandig was om buiten op een krant te gaan zitten als hij tegen de avondval naar het vogelconcert wilde luisteren. Ik had alleen *Petersons Vogelgids* in mijn jaszak en die wilde ik het niet aandoen om onder mijn zitvlak te verdwijnen.

Onze inspanningen werden beloond. Ineens liet een van de deelnemers een sissend geluid horen: hij had in de verte iets gehoord. Het gesis verving hij door een zacht geratel: *rrrrrr*. Aanvankelijk hoorde ik niets, hoezeer ik mijn oren ook spitste. Pas nadat ik met mijn handen mijn oren flink had vergroot, ving ik een duidelijke ratel op. Meteen daarna zagen we een paar snelle schaduw door de streep licht schieten.

Onze missie was geslaagd.

Uiteraard heeft dit succesje in het licht van de geschiedenis of de filosofie geen enkel, maar dan ook geen enkel belang, maar toch keerden wij aan de hand van Pot met een blij gevoel terug naar het bezoekerscentrum.

Rond de Knardijk

‘Ontsteek uw lichten’, staat er gebiedend op een bord als ik ten zuiden van Lelystad de Oostvaardersdijk oprijd. Het is nu helder weer, maar kennelijk is de mist in dit waterrijke gebied vaak heer en meester. Aan de ene kant klotst het water van de Markerwaard tegen de dijk. Grote groepen eenden en futen deinen mee op de kalme golflslag. Ik herken de witte flanken van kuifeenden, de bruine koppen en het parelgrijze verenkleed van tafeleenden en de witte oogvlekken van brilduikers. Misschien zijn het dezelfde brilduikers die ik dit voorjaar in de met sneeuw omrande meren van Noord-Zweden zag drijven. Aan de andere kant bepalen plassen en bepluimde rietvelden het uitzicht. Slordige formaties ganzen en groepjes aalscholvers trekken door het luchtruim. Boven het riet dwaalt een kiekendief. Aangezien je nergens op de dijk mag stoppen, rijd ik linea recta door naar Bezoekerscentrum De Trekvogel, even ten noorden van Almere.

In een zaaltje vol panelen geven opgeprikte grote kleurenfoto’s en teksten een beeld van de vegetatie en de dieren in de Oostvaardersplassen. In deze ‘biologische schatkamer’ zijn ruim tweehonderd soorten vogels geteld. Een aantal, zoals de grote trap, de kwak, en de zwarte ibis, is slechts een doodenkele keer waargenomen. Het rietland vormt een ideale biotoop voor roerdampen, rallen, rietgorzen, karekieten, snorren en baardmannetjes. De kolonies lepelaars en aalscholvers zijn het meest spectaculair. Veel zeldzamer zijn de purperreiger en de kleine zilverreiger. Onder de zangvogels vallen vooral de grote aantallen karekieten, blauwborsten en baardmannetjes op. Van dat laatste vogeltje – een vertederend pluusballetje met oranje snavel, zwarte rouwstreep bij het oog en lange staart – komen soms meer dan drieduizend paartjes tot

broeden. Gezegend is het land dat aan zo veel jonge baardmannetjes voedsel en ruimte biedt!

‘Nog iets bijzonders gezien?’ vraagt de beheerder aan twee vogelaars die zijn domein komen binnenstappen. Zij zien er betrouwbaar uit met hun zwarte vissersmutsen, groene legerjacks en zware kijkers op de borst.

‘Alleen wat eenden,’ zegt de oudste. En hij somt ze op: wintertaling, pijlstaart, slobbeend, smient.

‘En een kraakeend,’ vult de jongste aan.

‘Geen grauwe franjepoot, dus?’

Nee, geen grauwe franjepoot.

Altijd als ik vogelaars met elkaar hoor spreken, moet ik aan die prachtige eerste zin uit een verhaal van Bob den Uyl denken: ‘Ik wist niets van vogels af, toch zag juist ik de zeldzaamste exemplaren.’ De grap is dat het uiterst onwaarschijnlijk is dat de niet-kenner zeer zeldzame vogels zou zien, tenzij er een condor of lammergier in zijn achtertuin zou landen. Het gaat er juist om of je uit een vlucht brandganzen die ene Canadese gans kunt pikken. Waar een leek alleen maar steltlopers ziet, daar ziet de vogelaar groenpootruiters, zwarte ruiters, rosse grutto’s, witgatjes, bonte strandlopers en kempaantjes. Een kraakeend zou ik in het veld waarschijnlijk niet herkennen, maar een franjepoot wel. Ik ken hem niet als trekvogel, maar als broedvogel. Op IJsland en Groenland is hij een bekende verschijning, waar hij op meertjes en plassen met rukkerige bewegingen zijn kringetjes draait. In de jaren dertig deed de latere Nobelprijswinnaar Niko Tinbergen onderzoek naar het baltsgedrag van deze vogel op Groenland. Juist door de franjepoot tot in zijn broedgebied te volgen is men erachter gekomen dat het mannetje de eieren uitbroedt.

Op advies van de echte kenners keer ik terug tot vlak onder Lelystad, tot waar de Knardijk begint. Die komisch klinkende naam heeft bij liefhebbers van de vogeltrek een reputatie hoog te houden

als uitkijkpost. De zon staat laag boven het water, zodat het niet gemakkelijk is om de massa voedsel zoekende vogels helder in het vizier te krijgen. Slobeenden en wintertalingen vermoeden overal onraad; bij het minste of geringste geluid stijgen ze op, beschrijven een boogje en strijken weer haastig neer. Op de voorgrond trippelt een zwerm watersnippen bedrijvig over het slik; voortdurend steken ze de lange snavels tot aan de wortel in de modder. Ook deze snip is in noordelijke landen een bekende broedvogel. Wie in het voorjaar of de zomer opeens een geit boven zijn hoofd hoort mekkeren, weet dat de 'hemelgeit' weer aan het toereloen is. Hij zingt geen liedje, zoals andere vogels doen, maar laat de lucht langs zijn buitenste vleugelpennen fluiten.

In een kijkhut lees ik op de houten wand: 'Nog steeds geen visarend gezien.' Eronder staat: 'Maar wel twee lachsterns.' Zou het waar zijn? Of hoort deze krabbelaar tot het type waarnemers dat Bob den Uyl in dat ene zinnetje belachelijk heeft gemaakt?